

Örökké ide tartozol

Csátiy Éva és Balatinác István elmúlt idők és a jelen színes népviseletei között

TÁNCOS, ZENÉS PRODUKCIÓBAN dolgozzák föl helyi történelmük egyik tragikus eseményét a hercegszántóiak. A szerb Lukity Rodoljub 1929-ben egy báli éjszakán, tánc közben agyonlőtte a sokác Mándity Anicát, majd a nagyapja diófája alatt saját szívébe is golyót röpített. Idén, a Szántóiak Napján Hercegszántó 1890 és 1929 közti történetét mutatják be.

– Éjfél körül zörgettek az ablakon, és mondták édesanyámnak, hogy *Ágó, Ágó*, gyere hamar, mert *Rodoljub* agyonlőtte *Anicát* – idézi fel a csaknem 90 éve történeteket Hercegszántón a 86 éves *Filákovity Istvánné*. – Anyám már férjnél volt, elmentek apámmal, és látták, hogy az édesúga ott fekszik kiterítve a szülei ágyán. Még lélegzett, de már nem tért magához. Kiderült, hogy a fiú magával is végzett, miután a bálban, miközben együtt keringőztek, mellbe lőtte Anicát. Reggel eljött nagyapámhoz a fiú nagybátyja, és kérte, hogy egy sírba temessék őket. A nagyapám azt felelte: szó sem lehet róla!

Ez a tragédia 1929 tavaszán, a sokácok bálján történt. A 17 éves fiú szerb volt, a 18 éves lány sokác (horvát). Idén 120 éve lesz annak is, hogy 1899-ben 897 hercegszántói ember sokác népviseletbe öltözve, a hiszekegyet imádkozva ünnepélyesen elhagyta a katolikus egyházat, és áttért a görögkeleti vallásra. A hercegszántóiak a Szántóiak Napján 2019 augusztusában táncos, zenés produkcióban dolgozzák föl helyi történelmük 1890 és 1929, a „nyelvrendi perlekedés” kezdete és a báli tragédia között eltelt majdnem négy évtizedét.

Az esemény ötletgazdája *Varga Gábor*, *Filákovity Istvánné* testvérének unokája, a Szántóiak Napja szervezője. Ez a nap minden évben egy hercegszántói születésű emberről szól. Az első például *Albert Flóriánról*, az egyetlen magyar labdarúgóról, aki elnyerte az Aranylabdát. Erős szálak kötötték Hercegszántóhoz *Vujicsics Tihamért* is, akinek nagyszülei éltek ott; összegyűjtötte és feldolgozta a szántói és környékbeli sokác és szerb népzeneét. Csakhogy Lukity Rodoljub és Mándity Anica története nagyon más, mint *Albert Flóriáné*. A különböző nemzetiségű szántói családokban másként emlékeznek az egyes történésekre.

– Nem tudom, miért akarják most dallal, táncsal fölledzni azt a gyilkosságot – mondja a Budapesten élő *Mándity Zsivko*, aki számos könyvben dolgozta föl

Hercegszántó történetét. – Remélem, nem lesz belőle semmi. Anica rokonsága azt mondja, nem kell feltépni a régi sebeket.

– Ha itt születél, ide tartozol örökké – ez a mottó – idézi *Varga Gábor*. – Az az időszak az ellenségeskedésről és a gyűlölködésről szól, ami végül tragédiába torkollott. Úgy szeretnék feldolgozni, hogy aki akar, mindenki részt vegyen benne. Nem döntjük el, kinek van igaza. Én is a rokonságba tartozom, a dédnagymamám húga volt *Mándity Anica*.

– Nem szeretem, hogy azt a tragédiát még mindig emlegetik. Főleg úgy, hogy nem az igazat mondják. De ha fiatalabb lennék, segítenék *Gábornak*, mert én a teljes igazságot hallottam a szüleimtől – ez a véleménye *Filákovity Istvánnénak*.

Két változata van *Rodoljub* és *Anica* tragédiájának. A sokácok szerint közönséges gyilkosság volt, egy nagyképű, sértődött szerb fiú nem viselte el, hogy egy sokác lány kikosarazza. A szerbek inkább azt a változatot fogadják el, hogy tragikus szerelem volt, amelyet a vallási, nemzetiségi ellentétek nem engedtek beteljesülni.

Mándity Zsivko a nagybátyja és a nagymamája elbeszéléséből úgy tudja, hogy *Rodoljub* elkényeztetett egyke gyerek volt, a szülei meghaltak, a nagymamája nevelte. Mulatni járt, a kocsmában úgy alázta a horvátokat, hogy odadobott pár fillért az asztalra, és azt mondta: igyatok ti is, sokácok! A helytörténésznek úgy mondták el, *Anica* magas volt, *Rodoljub* alacsony. *Anica* dolgoz, *Rodoljub* munkakerülő. *Anicának* volt komoly udvarlója, eszébe sem jutott, hogy hozzámenjen a szerb fiúhoz, aki azért akarta elvenni, mert a lánynak jómódúak voltak a szülei. Azzal zsarolta, hogy ha nem megy hozzá, agyonlővi.

Filákovity Istvánné szerint nem *Anicának* volt udvarlója, hanem *Rodoljub* udvarolt egy másik lánynak. – Az is rokon volt, a nagymamám testvérének a lánya. Az édesanyja jött panaszkodni, hogy egy szerb fiú

udvarol a lányuknak, és mindig bujdosnak valahová. Mondták neki, hogy ne engedje. *Anica* panaszkodott édesanyámnak, hogy a *Rodoljub* azt mondta, agyonlővi, ha nem megy hozzá. Anyám nem vette ezt komolyan. *Anica* felöltözött szépen népviseletbe, és elment a bálba. *Rodoljub* hazakísérte a barátját, aztán föl hívta *Anicát* táncolni. Állítólag, amikor ketten keringőztek, a nagyném mondták neki, hogy nem mehet hozzá feleségül, mert a szülei nem engedik. No, de ki hallotta, mit beszéltek tánc közben egymással? Rajtuk kívül senki.

Két ballada is született Hercegszántón a tragikus történetből. A sokác változat vált ismertté először, egy *Miso Jelity* nevű ismert ügyvéd írta. Néhány év múlva elterjedt a szerb közelítésű szöveg is. *Mándity Zsivko* mindkettőt közli egyik könyvében. „Bájós lányom, most fény derül a titkunkra. *Anica* szemét lesütötte, és neki suttogva így szólt: csinálj velem, ami kedves neked, ha nem lehetek a mátkád. Mindezért hibás az én anyám, aki nem hagyja, hogy szerb legyek én.” Így szól a szerb változat egy részlete nyersfordításban.

„Amit én szép szóval nem kapok meg, azt, emberek, erővel elveszem. *Anica* szerb lány lesz, vagy édesanyja siratni fogja. *Rodoljub*, én nem szeretlek téged. Hagyj békén engem, szépen kérlek! Nem adom fel szokásaimat, a vallását senki sem árulja.” Íme, egy jellemző részlet a horvát szövegből.

Erősen elkülönültek Hercegszántón a pravoszláv szerbek és a katolikus horvátok. *Rodoljub* és *Anica* idejében jellemzően külön bálba, iskolába és templomba jártak, nagyon ritka volt a vegyes házasság, a szülők, ha csak tudták, eltántorították ettől a gyermekeiket. De honnan eredt ez az ellenségesség? Nem is olyan régről, a XIX. század végétől.

Mándity Zsivko azt mondja, a mohácsi csata után elnéptelenedett Bácskába a törökök telepítették be a horvátokat, hogy legyen, aki művelje a földet és fizesse nekik az adót. Hercegszántó a legészakibb a Duna menti sokác falvak sorában. A Rákóczi-szabadságharc idején *Vak Bottyán* csapatai fölégették Bácskát, benne a horvát falvakat. Mint kiderült, azért, mert összetévesztették őket a szerbekkel, akik Bécs oldalán harcoltak a kurucok ellen.

A helytörténész az újvidéki levéltárban is kutatott, de sehol sincs nyoma annak, hogy Szántón szerbek éltek volna a századforduló előtt. Magyarok is csak 1820-tól kezdtek betelepülni a faluba, mert olcsó volt a föld. Még az 1860-as években is csak kéthavonta egyszer volt magyar nyelvű mise a templomban, de 1877-ben a kalocsai érsek úgy rendelkezett, hogy minden harmadik misén magyarul szóljon a prédikáció. 1890-től pedig minden második misének magyarnak kellett lennie.

– Akkoriban kezdődött az erőszakos magyarosítás – magyarázza *Mándity Zsivko* –, 1876-ban megszüntették a horvát nyelvű oktatást a faluban, az elemi iskolában attól fogva csak a hittant tanították horvátul. Nem értették a magyar szót a horvát gyerekek, de a politika és az egyház ragaszkodott hozzá. 1896-ban, a magyar állam fennállásának ezredik évfordulóján magyar népviseletbe öltöztették a sokácokat, a mezőn tartották a misét, és a pap követelte, hogy magyarul énekeljenek.

A sokácok lázongtak a kötelező magyar nyelv ellen. Volt, hogy eljött a kalocsai érsek, azt mondta, úgyszólván magyarok lesztek, mire megdobálták követet. A horvátok egy része két évig nem ment misére. Közben Zomborból jöttek ortodox papok és szerb ügyvédek agitálni, hogy térjenek át a pravoszláv vallásra. Hasonló a nyelv, hasonló a vallás, ráadásul nem kell magyarul beszélni.

– Az áttérés után kezdtek mondani a szerb papok, hogy most már szerbek vagytok, hagyjátok a horvát nyelvet, neveket, viseletet, szokásokat. Semmi közötök többé a horvátokhoz – folytatja a történetet *Mándity Zsivko*. – Elérték, hogy a pravoszlávra áttért horvátok egy része szerbebb lett a szerbeknél. Egyszer csak le-

Mándity Zsivko helytörténész jól ismeri a történet szerb és horvát változatát

Varga Gábor nem akar sebeket feltépni, csak az emlékezésnek ad teret

Filakovity Istvánné azt mondja, tudja, mi az igazság

Mándity Anica portréját porcelánképe őrizi a sírkövén

Lukity Rodoljub és édesanyja fényképe a sírkövön

nézték a sokáccokat, mondták, hogy nem értek ti semmit. Nagy káosz lett, a horvátok egy része visszatért a katolikus egyházba, a 897 áttért közül 350-en maradtak végleg pravoszlávok, de ők szerbnek is tartották magukat. Pedig valójában nemcsak Anica volt horvát, hanem Rodoljub is. Kérdezem én: ha áttérnék a református hitre, attól már mindjárt németté is válnék?

– A római katolikus vallás nemzetek fölötti, az ortodox egyház viszont nemzeti keretekben működik. E szerint, aki áttér a szerb ortodox egyházba, az ennek következtében szerb is lesz – magyarázza *Balatinác István*, a Hercegszántói Horvát Kisebbségi Önkormányzat elnöke. – Erősen meglepte áttért őseinket, hogy a pravoszlávoknál sem a megszokott népi anyanyelvükön hallgathatták a szertartást, hanem ószláv nyelven, amit éppen úgy nem értettek, mint a magyart.

Az addig egységes sokác közösség az áttéréssel kettészakadt, és iratlan szabály lett, hogy mindenki a saját közösségén belül házassodik.

– A szerelemnek, a személyes érzéseknek kevesebb szerepük lehetett akkoriban. Minden közösség úgy próbálta fenntartani önmagát, hogy korlátozta a benne élő egyének szabad akaratát. Ezeket a korlátokat nagyon nehezen vagy sehogyan sem lehetett áttörni – mondja *Balatinác István*. – Ma ez már nem így van, sok a vegyes házasság, a helyben maradt lakosság nagy része békésen elmagyarosodott.

A horvát kisebbségi önkormányzat támogatja a múltra emlékező közösségi produkció tervét.

– Nem a régi sebeket akarjuk feltépni, hanem emlékezni szeretnénk – tér rá a konkrét elképzelésre *Varga Gábor*. – Ez egy közösségi újragondolása lesz a múlt-

nak, amelyben részt vehet *Zsivko*, *Sztyipják* (*Balatinác István* beceneve), *Evicák*. (*Csátity Éva* „Evica”, a „Veseli Santovcani” Nemzetiségi Hagyományörző Egyesület vezetője – a szerk.). Nem arról szól, ki a gyilkos, ki az áldozat. Nem is csak *Rodoljub* és *Anica* történetéről, hanem az első világháborúról, annak hercegszántói áldozatairól, Trianon következményeiről, amikor családokat szakított el egymástól az új határ. Az előadás nagy része a hercegszántói horvát és szerb zenékből, táncokból, népviseletből áll majd.

A zenék szerkesztését, a forgatókönyv és a koreográfia megalkotását kívülálló, elfogulatlan profikra bízta. A zenéket a legifjabb *Csoóri Sándor* válogatja, a cselekményt *Nemes Szilvia*, a Magyar Állami Népi Együttes koreográfusa állítja össze.

A szerbként számon tartott *Csátity Éva* a sokác tájházban megmutatja a falu hihetetlenül gazdag népviseleti örökségét. Egy idős férfi, bár kicsit elhanyagolt állapotban, de rengeteg darabot megőrzött.

– Borzasztóan színes volt az itteni népviselet – mondja *Csátity Éva*. – Külön öltözet volt a munkára, a templomba és az ünnepi eseményekre. Nem is tudjuk mindegyiknek a pontos nevét, Bégfaluból (a határ szerb oldalán, de a nagyon közel lévő Backi Breg) jön egy asszony, aki még ismeri ezeket. Minden darabot fölvesz valaki, akire illik, profi fotós lefényképezi, mellé írjuk a ruha nevét. Az utolsó pillanatban vagyunk, amit ha elmulasztunk, elvesz gazdag örökségünk nagy része.

– Olyan szép dalokat tudtak a régi öregek, hogy gyerekkoromban sírtunk, amikor hallgattuk – mutatja *Mándity Zsivko* a könyveit. – Egy része sírba szállt velük, de jó részét fiatal koromtól kezdve még sikerült lejegyezni. Legutolsó könyvem, a hercegszántói horvát szótár 22 ezer szót tartalmaz. Ma már nem tudnám bővíteni, mind meghaltak az adatközlők, akik még segíthetnének.

A hercegszántóiak közösségi előadása lezárul *Rodoljub* és *Anica* 1929-es tragédiájával. A történelem azonban a tragikus események után is folytatódott. Az ellentétek legutóbb az 1990-es években, a délszláv háborúk idején éleződtek ki. Most megint béke van. Hercegszántón a horvát lakosság aránya már csak 15-20 százalék, de a katolikus templomban 1890 óta minden második mise horvát nyelven. Olyan kevés gyermek születik a faluban, hogy 2008 óta a magyar gyerekek is a horvát nemzetiségi iskolába járnak, mert ott kisebb létszámú osztályok is működhetnek.

A megmaradt aktív emberek igyekeznek megőrizni a múltat, erősíteni a szántói identitást. Sokan jönnek haza a Szántói Napokra – hiszen ahogyan *Varga Gábor* mondják: ha itt születél, ide tartozol örökké. Szó sem lehet róla, hogy egy sírba temessék a fiatalokat, mondta *Mándity Anica* szigorú katolikus édesapja. De azért megkérdezte a csendőröktől, muszáj-e elfogadnia az ajánlatot. A darutollasok azt felelték: nem muszáj, ha nem akarja. Így egy napon, de külön sírba temették őket – egymástól alig 50 méterre.

Gondozott a hercegszántói temető. A helyiek tudják, hogy melyik sír horváté, melyik magyaré, melyik szerbé. De a hervadó mindenszenteki koszorúk közt sétáló kívülálló nem tud különbséget tenni köztük.